

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОВІРИ У СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Вікторія КРАВЧЕНКО

Copyright © 2012

Постановка наукової проблеми. Довіра у соціогуманітарній науці не розглядалась як окремий соціально-психологічний феномен. Її вивчали лише як одну із сторін спілкування (міжособистісного чи ділового). Тому у вітчизняній психології довіри не було вичленовано як самостійний предмет аналізу і не було відрефлексовано теоретичною думкою серед інших феноменологічних проявів особистості. Це було пов'язано передусім із тим, як розв'язувалася проблема особистості в історії науки. На першому етапі розвитку соціальної психології в нашій країні (кінець XIX – 20-ті роки XX століття) ідея особистості була перетворена у соціально прийнятну ідеальну модель, що є результатом впливу соціуму (В.М. Бехтерев, А.Ф. Лазурський, Н.Н. Ланге, А.І. Нечаєв та ін.). Другий етап (30-ті – середина 60-х того ж століття) характеризувався редукціоністськими філософсько-методологічними основами побудови теорії особистості, продиктованими політико-ідеологічними соціальними законами; однак саме у цей час були закладені концептуальні засади розвитку особистості, що лягли в основу подальшого осмислення її психологічної сутності (Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, В.М. Мерлін, В.Н. М'ясищев, С.Л. Рубінштейн, Д.Н. Узнадзе, Г.С. Костюк). На третьому етапі (середина 60-х – кінець 80-х минулого століття) особистісна феноменологія поповнилася новим категорійним апаратом – “статус”, “соціальна роль”, “установка”, “рівень домагань”, “спрямованість” тощо; були здійснені спроби побудувати структуру особистості, дати більш узагальнене поняття про особистість, а також обґрунтовано феноменологічне поле існування особистості як унікальної сутності (К.О. Абульханова-Славська, Л.І. Божович, О.М. Леонт'єв, Б.Ф. Ломов, Д.Б. Паригін, К.К. Платонов, В.Д. Ядов та ін.). Продовження цієї тенденції має місце і на четвертому етапі розвитку науки (кінець

80-х – 90-і років, головно праці А.Г. Асмолова, Б.С. Братуся, В.П. Зінченка, І.С. Кона, С.Д. Максименка В.С. Мухіної, В.В. Століна, А.В. Петровського, В.А. Петровського), що підготував методологічний зсув, який відбувся в останні п'ятнадцять років. Його суть полягає в тому, що ідея визнання пріоритетності детермінації розвитку особистості під впливом суспільних відносин змінилась логікою ідей самодетермінації, самореалізації, її самоздійснення у співбуттєвому суспільстві. Тому логіка розвитку соціальної психології, її методологічні основи вказують на те, що неправомірно зводити психологічний зміст даного явища лише до сфери спілкування, оскільки довіра включена у цілісну взаємодію людини зі світом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема психології довіри знайшла відображення у працях багатьох учених, розглядається як основа саморозкриття внутрішнього “Я” людини (С. Джуард, П. Ласкоу, Д. Джонсон, В. Сафонов), як позитивний параметр міжособистісних відносин (Дж. Аллен), як передумова соціального обміну (Р. Емерсон, Т. Ямагіші, Б. Лано), як здатність до узагальненого очікування (Дж. Роттер), як “віра у самоєфективність” (А. Бандура), як необхідна умова авторитетності (М. Кондратьєв), як прийняття значущих інших (В. Князев, А. Кронік, Е. Хорошилова, Н. Шкопоров), як відмова від психологічного захисту (А. Хараш), як феномен внутрішньогрупових відносин (Л. Комарова, А. Донцов), як особлива форма віри, котра виявляється у вигляді установки особистості у ставленні до себе і до світу (Т. Скрипкіна, В. Зінченко, П. Шихірев), як першоджерело духовного розвитку особистості (Л. Міциха, В. Москалець).

Мета дослідження – виявити особливості вивчення довіри в контексті теоретико-методологічних напрацювань соціальної психології.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Одним із перших, хто розглядав проблему довіри у соціально-психологічній науці, був Е. Еріксон. Фундаментальною основою психічного життя, на його переконання, є *почуття базової довіри*, яке розповсюджується на всі атитюди й особливості досвіду. Починаючи з першого року життя дитини, розвивається параметр соціальної взаємодії, позитивним полюсом якого слугує довіра, а негативним – недовіра [27, с. 11]. Цей яскравий дослідник вводить термін “соціальна довіра”, що охоплює поведінкову і психічну діяльність людини [27, с. 32]. Тому довіра завжди є основою соціалізації особистості.

Прихильники класичного психоаналізу, зокрема З. Фройд, позбавляли людину довіри до себе, вважаючи, що людською поведінкою керують лише несвідомі інстинкти, на вираження яких культурні традиції накладають різні табу. Під довірою розуміли розкриття свого дійсного Я, що синтезує також різні негативні сторони особистості. Воно вимагає виходу у вигляді “природних імпульсів довірливості”, що контролюються страхом втратити повагу до себе. Подолання цього страху і приводить до виникнення довірливого спілкування. Якщо страх виявився сильнішим, то довіра залишається не актуалізованою, й енергія пригнічених імпульсів довір'я знаходить свій вихід у руйнуванні особистості зсередини, що приводить до розриву її зв'язку з оточенням, виникнення недовіри до світу. У такий спосіб виникають різні захисти для того, щоб приховати свої бажання [23].

Натомість К.Г. Юнг розглядає несвідоме швидше з позитивного погляду, ніж фрейдисти, адже вважає, що в несвідомому містяться всі знання людства, пізнаючи які, людина наближається до універсуму, що й забезпечує існування системи “людина – світ”. Несвідоме проявляє себе символічно через архетипи, яким Юнг закликає довіряти, розуміти їх, виявляти у своєму житті. Найкращими методами вияву змісту несвідомого він вважає психоаналіз і сповідь. “Дії зі спасіння душі потребують спокійної розмови тет-а-тет, у сприятливій атмосфері безумовної довіри. Тут душа повинна впливати на душу, а для цього потрібно, щоб були відчинені двері, що заважають доступу до найсокровенніших речей” [28, с. 79]. І все ж першим, хто відмовився від біологічного критерію як джерела спонукань, був А. Адлер. На його думку, істинним джерелом нев-

розів є невміння широко спілкуватися з іншими людьми. Це – “почуття спільності”, котре слушно проінтерпретувати як брак довіри до інших і як результат недовіри до себе [25, с. 174].

Представники класичного бігевіоризму, зокрема Б. Скінер, розглядали поведінку як результат взаємодії заохочення і покарання за соціально схвалювану чи несхвалювану поведінку, а впевненість у собі пов'язували з характером підкріплення, що залежить від зовнішнього середовища. Під впливом емпіричних досліджень представники цього напрямку дійшли висновку, що існування феномена довіри до себе пов'язане з впевненістю. У зв'язку з цим були розроблені методики, програми, спрямовані на формування впевненої поведінки. На основі цих уявлень А. Бандурою була розроблена концепція “віра у самоефективність”, під якою він розумів позитивну оцінку власної поведінкової компетенції [25, с. 390]. Пізніше було доведено, що віра у самоефективність є базою для розвитку впевненості у собі, а узагальненим внутрішньоособистісним корелятом впевненої поведінки є рівень довіри до себе [20, с. 31].

Згідно з ученням Ф. Перлза – родоначальника гештальттерапії – зрілість настає тоді, коли усупільнений індивід долає своє прагнення шукати підтримку в навколишньому світі і знаходить джерело підтримки у самому собі. Якщо людина не може опиратися на саму себе, то попадає у безвихідну ситуацію. Лише зрілість допомагає їй йти на ризик, щоб вирватися з цієї безвиході. Зрілість – це прийняття відповідальності на себе. Саме у зв'язку з цим й виникає проблема довіри до себе і довіри до інших. Ф. Перлз висновує, що інтеграція цих змінних становить базис взаємозв'язку між рівнями довіри до себе і до інших, у яких особа шукає підтримки. Коли вона недостатньо довіряє собі, то імовірно знаходить підтримку в минулому чи у фантазіях майбутнього, що вказує на її внутрішню проблемність, адже гармонійна особистість опирається тільки на себе [14].

Е. Шостром, розвиваючи ідеї Ф. Перлза, виокремив і поєднав довіру до себе і довіру до навколишнього світу в єдину проблему. Найголовнішою причиною маніпуляції є недовіра особистості як до світу, так і до себе. “Людина ніколи не довіряє собі повністю. Свідомо чи несвідомо вона завжди вірить, що її порятунок – в інших. Однак й іншим вона не довіряє. Тому стає на “слизький” шлях ма-

ніпуляцій, щоб інші завжди були “на прив’язі”, щоб вона могла їх контролювати і, за такої умови, “довіряти” їм більше” [26, с. 26]. Маніпулятор живе з антагоністичними суперечностями у душі, і тому недовіра тут становить засадниче підґрунтя маніпуляції. Інтеракціоністський підхід характеризує довіру як послідовний ланцюг дій – реакцій однієї людини на дії-стимули іншої, причому цей процес взаємного стимулювання-реагування повністю регулюється його корисністю для тих, хто спілкується.

Представники гуманістичного напрямку у психології К. Роджерс і А. Маслоу звертають увагу на те, що у процесі гармонійного розвитку особистості в умовах цілісного самосприйняття та сприйняття інших людина формує довіру до себе, до своїх можливостей, до відчуттів свого організму, що закономірно актуалізує її творчі потенції. Скажімо, К. Роджерс виокремив довіру до себе як важливу умову конструктивної, самоактуалізованої поведінки людини, а довіра до себе – важлива умова збереження її цілісності як особистості, що полягає у поєднанні організмичних потягів і досвіду Я. Таке поєднання двох протилежних мотиваційних систем спричиняє успішну самореалізацію особи [18, с. 52]. В доповнення А. Маслоу наголошує на креативному навчанні, що дозволяє людині самореалізовуватися, розвивати свій позитивний потенціал. На цьому шляху вона здійснює низку виборів, серед яких є ті, що перебувають між безпекою та розвитком. Якщо особа вважає, що все у житті залежить від навколишніх близьких, то вона обиратиме “безпеку”; якщо ж дійде висновку, що потреба у безпеці на противагу самореалізації неважлива, то зробить вибір на користь “розвитку”. Отож, людина готова йти далі, розвиватися, встановлюючи “зворотний зв’язок із собою”, формуючи почуття впевненості у собі, віру у власні здібності, майстерність, самоповагу, довіру до себе [10, с. 88].

В. Франкл, засновник логотерапії, стверджує, що особистість живе достатньо і гармонійно доти, доки в неї присутнє почуття сенсу життя, відчуття внутрішньої свободи. “Життя наповнене безумовним смислом, і нам потрібна безумовна віра у це” [22, с. 126]. Доки людина довіряє цьому світу, доти вона відкривається йому, повноцінно живе, самореалізується і творить.

У соціально-психологічних дослідженнях проблема довіри вивчалась у площині аналізу різних суспільних явищ. Б.Ф. Поршнев у

контексті пізнання психіки людини в історичній ретроспективі вважає, що інформація між людьми проходить через фільтр довіри і недовіри. Перша виконує фундаментальну функцію – регулятора у взаємодії між людьми, друга є захисним механізмом психіки від необмеженої дії навіювання. “Недовіра, – пише він, – зустріч двох сугестій” [16, с. 13].

Проблема довіри часто розглядалася у контексті розробки проблеми соціально-психологічного навіювання, зокрема такими вченими, як В.М. Бехтерев, В.Н. Куликов, К.К. Платонов, Б.Ф. Поршнев, І.Є. Шварц та ін. Один із способів останнього – навіювання довірою, в основі якого перебуває співпадання індивідуальних і суспільних цінностей між людьми, котрі довіряють одна одній. Навіювання також пов’язане з вірою, тому що залежить від ставлення сугестора до того, що він нав’язує людям. “Якщо сугестор глибоко вірить у те, що навіює, то за інших умов його вплив може набути більшої значущості” [8, с. 61]. У процесі вивчення сугестії була відкрита особлива форма захисту від небажаних і соціально шкідливих впливів – *контрсугестія*, це – зворотній вплив сугеренда на сугестора, протидія, яка здійснюється у процесі навіювання [8, с. 73]. Механізм контрсугестії пов’язаний із розвитком особистості, її вихованням і самовихованням. В.Н. Куликов виокремлює її загальні закономірності: а) селективний принцип дії (різна ступінь контрсугестії у взаємодії з різними людьми); б) динамізм, що вказує на коливання величини реальної контрсугестії, яка то збільшується, то зменшується. Зазначене певною мірою стосується також і сугестії (довіри). Таким чином, селективність – це вибірковість у довірчих стосунках особи (парціальність довіри [20]), навіюваність (потреба у довірі), ціннісно-орієнтаційне спричинення (людина довіряє тій інформації, яка не суперечить її цінностям).

Довіра розглядалась у зв’язку з проблемою авторитету у психології. М.Ю. Кондратьєв указує на те, що довіра до носія авторитету є передумовою існування самого феномена авторитетності. Автор, виходячи з позиції інтеріндивідуального підходу до розуміння сутності авторитетності особистості (А.В. Петровський), пропонує модель даного феномена і типологію міжособистісних стосунків, заснованих на авторитетності, де основним критерієм є показник значущості однієї особи для іншої [6, с. 75]. Доведено, що стосунки між людьми

на різних стадіях авторитетної взаємодії базуються на авансуванні довіри, коли мають місце безпечність (авторитетна особистість не шкодить спільній взаємодії) і значущість (авторитет та оцінка нею важливої інформації і прийняття відповідального рішення).

А.У. Хараш розглядає довіру-недовіру в контексті авторитету, з яким пов'язані такі соціально-психологічні явища, як конформізм, ригідність, впливовість. “Конформіст страждає зайвою довірливістю, у ригідній особистості зовсім інша норма поведінки – недовіра” [24, с. 19]. Авторитарність – це майже завжди сплав конформізму і ригідності, це так зване “престижне навіювання”, що полягає у безумовній вірі в авторитет, у некритичному погодженні з думками вищепосадових осіб. Відтак авторитарні особистості, з одного боку, сліпо довіряють своїм керівникам, а з іншого – мають недовіру до підлеглих працівників. Вказані психологічні особливості також властиві авторитарним сім'ям.

Роль довіри вивчалась і в контексті обговорення проблеми значущих інших, зокрема такими вченими, як В.Н. Князев, О.О. Кронік, К.А. Кронік, Е.А. Хорошилова, Н.Б. Шкопоров. У зв'язку з цим наводяться різні критерії значущих відносин, тому на сьогоднішні не має одностайної позиції стосовно того, за якими параметрами треба описувати коло вартісного спілкування. Найчастіше до значущих осіб відносять найближче оточення людини, тобто тих людей, з якими їй найактивніше доводиться взаємодіяти. Причому висока ступінь інтимності не є обов'язковою. Тоді впливовим може стати особа, з якою людина безпосередньо не спілкується. Також залишається відкритим питання про те, чи значущість завжди забарвлена позитивними емоціями, чи може супроводжуватися тенденцією до уникнення, а відтак наповнюватися негативізмом? Таким чином поцінований інший здатен задовольняти потреби співпрацюючого. “Не тільки потреба в іншому, але і почуття потрібності йому, котре виникає в обох партнерів (чи групи людей)... роблять іншого значущим” [7, с. 29]. У цьому разі одиницею аналізу значущих відносин є характероутворювальні зв'язки. “Зв'язки, у яких прояв (чи формування) певної якості характеру однієї людини залежить від прояву якоїсь якості характеру іншої, називаються характероутворювальними” [7, с. 93]. Механізмом значущих відносин є взаєморозуміння, що базується на

довірі однієї особи та її вмінні вселяти довіру іншим [7, с. 91]. Примітно, що значущому іншому людина завжди довіряє, але той, кому довіряє, не є обов'язково значущим.

Довіру також розглядають у дослідженнях феномена дружби, зокрема такі вчені, як Л.Я. Гозман, І.С. Кон, В.А. Лосенков, А.В. Мудрик, І.С. Полонський та ін. І.С. Кон підкреслює, що “...у її визначеннях постійно підкреслюється момент довіри” [5, с. 127]. Дружба як феномен міжособистісних стосунків характеризується довір'ям, порушення якого веде до припинення дружби. Існують різні види дружби – доросла, юнацька, “жіноча”, “чоловіча”, що характеризуються різним ступенем довіри її суб'єктів.

М. Дойч розрізняє два типи взаємодії між людьми у малій групі – кооперативний і конкурентний. Так, кооперативна взаємозалежність є головною умовою попередження і запобігання міжособистісних конфліктів, спричиняє партнерський тип взаємин, котрі ґрунтуються на довірі. Особа довіряє, якщо дії іншого спрямовані на підвищення її благополуччя і, принаймні, не шкодять їй. Якщо вибір поведінки зумовлений протилежним баченням цих намірів партнера, то виникає підозра. Розвиваючи вчення про континуум “довіра – підозра”, М. Дойч описує особливості довірливих стосунків між людьми [29, с. 158], а О.І. Донцов виокремлює певні умови, що сприяють взаємній довірі між людьми і, тим самим, зумовлюють становлення стратегії кооперативної поведінки [1, с. 48].

Довіру було описано також як феномен внутрішньогрупових відносин. Зокрема, дослідження Л.Е. Комарової показали, що базова ціннісна орієнтація на довіру характерна лише для груп високого рівня розвитку і є важливою умовою позитивного соціально-психологічного клімату в колективі. Це означає, що має місце ставлення кожного члена групи до іншого як до самого себе, причому незалежно від статусу і виконуваних ролей [20, с. 13].

Довіра-недовіра, яка, звісно, присутня також у великих соціально-психологічних спільнотах, розглядається науковцями й у контексті соціального напруження, котре виявляється у зростанні незадоволеності життям, у недовірі до влади, конфліктності в суспільстві, у тривожності, в економічній та психічній депресії, в ажіотажному попиті, у погіршенні демографічної ситуації, в компенсаторних реакціях (агресії, ворожнечі), на-

решті у стресогенності відносин. Вочевидь визначаються ці явища станом економіки, ефективністю влади, впливом засобів масової інформації та кримінальних структур, вирішальним фактором у ставленні до яких є недовіра [21, с. 243].

Українські вчені вивчали питання довіри у контексті різних сторін соціально-психологічної реальності особистості. Т.М. Титаренко, скажімо, займаючись проблемою життєвої кризи особистості, визначає у житті кожної людини такі періоди та ситуації з невизначеним майбутнім (кризові стани). “У кризовому стані виникає стійке почуття нереальності того, що відбувається... Обставини складаються таким чином, що повірити у власні сили, у можливість подолати перешкоди спочатку дуже важко, і тому особистість “ховається” за почуття недійсності, несправжності, випадковості” [17, с. 16]. Власне у таких ситуаціях слабне воля людини, втрачається довіра до себе. З.С. Карпенко вивчає проблему довіри у форматі розвитку концепту відносного суб’єкта, де вона є “збудником” духовного потенціалу, котрий у ньому дремає [4, с. 130]. “Довіра – це первісна готовність дитини сприйняти соціальні впливи (вроджене “Я-Ти”-відношення), які каталізують розвиток усіх психічних процесів, орієнтують на пізніші духовні пошуки і відкриття” [4, с. 129].

В.П. Казміренко, створюючи соціальну психологію організації на фундаментальних теоретико-методологічних засадах, визначає довіру як основу інформаційного і ділового обміну у групі, що діє як механізм регуляції діяльності всієї організації [3, с. 157]. О.А. Донченко, В.О. Васютинський, В.А. Семиченко розглядають проблему довіри в контексті соціальних ролей і статусів, оскільки “важливим моментом рольової поведінки є прийняття ролі, слідування правилам, що визначаються її змістом” [19, с. 30]. Отож мовиться про довіру до себе у виконанні певної ролі і довіру до інших у рамках очікування певної поведінки від іншого, що часто залежить від статусу особистості. С.Д. Максименко наголошує на тому, що такі людські проблеми, як любов (довіра) потрібно вивчати з конструктивних позицій, а не деструктивних, як це прийнято в сучасних дослідженнях [9, с. 68]. В.В. Москаленко пов’язує довіру з проблемою афіліації і соціальної підтримки [12, с. 16], В.П. Москалець розглядає її у сфері релігійної віри [13, с. 147], Л.П. Міщина вивчає довіру до себе у

процесі творчої діяльності особистості та її ціннісних орієнтацій [11], а Н.О. Єрмакова аналізує психологічні особливості її самостановлення в юнацькому віці [2].

Етнопсихологічні дослідження дозволяють окреслити проблему довіри в контексті пізнання української ментальності та національного характеру українців. Тривале підкорення України, відбір інтелекту в панівній державі протягом століть виробили в населення неприйнятні норми буденної психології – “заховатись”, “перечекати”, а відтак сформувавши недовірливість, замкнутість удачі, насторожливість, споглядальництво, а не цілеспрямовану активність діянь [15, с. 111]. Постійна загроза смерті, випадковість, терпіння у житті типового українця призвели до двох видів реакції – авантюрно-козацького життєвого стилю та стилю притаєного існування, а звідси спричинили звуження сфери контактів зі світом, “відступом у себе”, що веде до визнання цінності окремої особи, її права на власний, індивідуальний шлях [15, с. 122]. З іншого боку, українська емоційність, чутливість дозволяє повністю довіряти своїм мріям, думкам, прожекам [15, с. 118]. Отож існує суперечність у визначенні довірливості як риси українського національного характеру.

ВИСНОВКИ

1. Зміст і структура довіри має виражені особливості залежно від умов і характеру актуалізованих соціально-психологічних явищ та процесів. Ці особливості зумовлюють існування багатогранних форм і видів довіри, що дає підстави виокремити її як самостійний суспільний феномен, суть якого полягає у здатності людини апріорі наділяти явища та об’єкти навколишнього світу, а також інших людей, їх майбутні дії і власні діяння ознаками безпеки (надійності) і значущості (цінності, вагомості).

2. Різні аспекти, фрагменти довіри як у вітчизняній психології, так і в зарубіжній, вивчалися відокремлено: довіра до інших підлягала соціально-психологічному аналізу, довіра до себе стала предметом психотерапевтичних і психорекційних практик і процедур, довіра до світу розглядалась як базова установка особистості.

3. Перспективи подальшого дослідження даної проблеми вбачаємо у вивченні механізмів функціонування довіри і недовіри, а також у визначенні закономірностей формування

оцінок, уявлень, установок під час ситуаційних міжособистісних стосунків двох і більше учасників ділового та неформального контактування.

1. Донцов А.И. Психология коллектива. Методологические проблемы исследования: Учеб. пособие / Донцов А.И. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1984. – 208 с.
2. Єрмакова Н.О. Дослідження довіри до себе у студентів юнацького віку / Н.О. Єрмакова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – Серія № 12. Психологія. Збірник наукових праць. Вип. 3 (27). – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – С. 91–101.
3. Казмиренко В.П. Социальная психология организаций: Монография / Казмиренко В.П. – К.: МЗУУП, 1993. – 384 с.
4. Карпенко З.С. Аксіопсихологія особистості / Карпенко З.С. – К.: ТОВ “Міжнарод фінансова агенція”, 1998. – 216 с.
5. Кон И.С. Дружба / Кон И.С. – СПб.: Питер, 2005. – 330 с.
6. Кондратьев М.Ю. Слагаемые авторитета / Кондратьев М.Ю. – М.: Знание, 1988. – 80 с.
7. Кроник А.А. Психология человеческих отношений / Кроник А.А., Кроник Е.А. – Дубна: Изд. центр “Феникс”, Изд-во “Когито-Центр”, 1998. – 224 с.
8. Куликов В.Н. Психология внушения: Учебное пособие / Куликов В.Н., – Иваново, 1987. – 80 с.
9. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості / Максименко С.Д. – К.: Вид. ТОВ “КММ”, 2006. – 240 с.
10. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / Абрахам Маслоу. – М.: Смысл, 1999. – 425 с.
11. Міщиха Л.П. Психологія творчості: Навч. пос. / Міщиха Л.П. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2007. – 448 с.
12. Москаленко В.В. Соціальна психологія: Підручник / Москаленко В.В. – Київ: Центр навч. літ., 2005. – 624 с.
13. Москалець В.П. Психологія релігії: Посібник / Москалець В.П. – К.: Академвидав, 2004. – 240 с.
14. Перлз Ф. Внутри и внепомойного ведра / Ф. Перлз, П. Гудмен, Р. Хефферлин // Практикум по гештальт-терапии. – СПб., 1995. – 287 с.
15. Пірен М.І. Основи етнопсихології: Підручник / Пірен М.І. – К, 1998. – 436 с.
16. Поршнев Б.Ф. Контрстугестия и история: элементарное социально-психологическое явление и его трансформация в развитии человечества / Б.Ф. Поршнев // История и психология. – М., 1971. – С. 7–35.
17. Психологія життєвої кризи / [ред. Т.М. Титаренко]. – К.: Агрпромовидав України, 1998. – 348 с.
18. Роджерс К. Вчитися бути вільним / Карл Роджерс // Гуманістична психологія: [антологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів: у 3-х т. / упоряд. й наук. ред Р. Трач, Г. Балл]. – К.: Університетське вид-во “Пульсарі”, 2001. – Т.1: Гуманістичні підходи в західній психології ХХ ст. – 252 с.
19. Семиченко В.А. Психологія особистості / Семиченко В.А. – К.: Видавець Ешке О.М., 2001. – 427 с.
20. Скрипкина Т.П. Психологія довіри: [учеб. пос. для вищ. пед. учеб. заведений] / Т.П. Скрипкина. – М.: Изд. дом “Академия”, 2000. – 264 с.
21. Социальная психология: [учеб. пос. для студ. высш. учеб. заведений / ред. А.Н. Сухов, А.А. Деркач]. – М.: Изд. центр “Академия”, 2001. – 600 с.
22. Франкл В. Человек в поисках смысла / Виктор Франкл. – М.: Прогресс, 1995. – 368 с.
23. Фрейд З. Психология бессознательного / Зигмунд Фрейд. – М.: Просвещение, 1990. – 447 с.

24. Хараш А.У. Руководитель, его личность и деятельность / Хараш А.У. – М.: Знание, 1981. – 64 с.
25. Хьелл Л. Теории личности / Хьелл Л., Зиглер Д. – СПб.: Питер, 2001. – 608 с.
26. Шостром Э. Анти-Карнеги, или человек-манипулятор / Эрик Шостром. – Минск, 1992. – 167 с.
27. Эрикссон Э. Идентичность: юность и кризис / Эрик Эрикссон. – М.: Прогресс, 1996. – 344 с.
28. Юнг К.Г. Бог и бессознательное / Юнг К.Г. – М.: Олимп, ООО “Издательство АСТ-ЛТД”, 1998. – 480 с.
29. Deutsh M. The resolution of conflict: constructive and destructive processes / Deutsh M. – New Haven and London, 1973.

АНОТАЦІЯ

Кравченко Вікторія Юрївна.

Особливості дослідження довіри у соціально-психологічному дискурсі.

Стаття присвячена вивченню довіри як соціально-психологічного феномену. В ній розкриваються особливості дослідження довіри та недовіри у вітчизняній і зарубіжній психологічній науці. Увагу звернено на взаємозв'язок довіри з іншими психологічними явищами. Розкрита сутність довіри до себе, довіри до інших та довіри до світу як складових довірливого ставлення і водночас довірливості як особистісної риси людини.

Ключові слова: особистість, довіра, недовіра, навіювання, установка особистості у ставленні до себе і до світу.

АННОТАЦИЯ

Кравченко Виктория Юрьевна.

Особенности исследования доверия в социально-психологическом дискурсе.

Статья посвящена изучению доверия как социально-психологического феномена. В ней раскрываются особенности исследования доверия и недоверия в отечественной и зарубежной психологической науке. Внимание обращено на взаимосвязь доверия с другими психологическими явлениями. Раскрыта сущность доверия к себе, доверия к другим и доверия к миру как слагаемых доверчивого отношения и одновременно доверчивости как личностной черты человека.

Ключевые слова: личность, доверие, недоверие, внушение, установка личности в отношении к себе и к миру.

ANNOTATION

Kravchenko Viktoriya.

Peculiarities of Investigation of Trust in Social-Psychological Discourse.

The article is devoted to studying trust as a social-psychological phenomenon. The peculiarities of investigation of trust and distrust in the national and foreign psychological science are revealed. The interconnection of trust with other psychological phenomena is stressed on. The essence of trust to oneself, to other people and trust to the world as components of trustful relation and at the same time trust as a personal feature of a human is revealed.

Key words: personality, trust, distrust, inspirations, setting of a personality in the relation to oneself and to the world.